

PYYNIKIN ULKOILUALUE; TUTKIMUS ERÄÄN METSÄISEN ULKOILUALUEEN LUONNONYMPÄRISTÖN HYVINVOINTITEKIJÖISTÄ

OSSI ESKELINEN

SUMMARY:

THE NATURAL ENVIRONMENTAL WELFARE FACTORS OF FORESTED
OUTDOOR RECREATION AREA PYYNIKKI

Saapunut toimitukselle 1979-03.16

Artikkelissa tarkastellaan erään metsäisen ulkoilualan luonnonympäristöä sosiaalitieteelliseltä kannalta. Teoreettisen tarkastelun tuloksena sosiaalitieteellisillä seikoilla todetaan olevan yhteydet fyysisiin ympäristötekijöihin hyvinvointitekijöiden kautta. Hyvinvointitutkimuksen arvellaan lähentävän mm. luonnontieteitä ja sosiaalitieteitä toisiinsa. Pohditaan teoreettisesti metodivaihtoehtoja luonnonympäristön hyvinvointitekijöiden kartoittamiseksi — päädytään ihmisten arvostuksia, mielipiteitä jne. välittävään haastattelututkimukseen. Todetaan, että haastateltavat korostavat luonnonympäristön osuutta sekä Pyynikillä että muilla lähivirkistysalueilla. Metsän (yleensäkin puiden) ja vesistön osuus tulee mielipiteissä selvästi esille. Artikkelin perustuu laudaturtyön alustaviin tuloksiin.

1. JOHDANTO

Erityisesti kaupungeissa on tapahtunut selvä kehityssuuntaus: luonto on saanut väistyä kaupunkiympäristön muiden ominaisuuksien tieltä. Kuitenkin tutkimusten mukaan suomalaisten vapaa-ajan käyttö näyttäisi suuntautuvan yhä voimakkaammin luontoon ja ulkoiluun — puhutaan jopa ns. luontokeskeisestä ajankäyttöideologiasta (esim. KÄMÄRÄINEN 1970 ja ERONEN 1969). Kaupunkien lähivirkistysalueet (ulkoilualueet, ulkoilupuistot jne.) muodostuvat »henkireiäksi» monelle kaupunkilaiselle: lähivirkistysalueet tarjoavat tilan, jossa on myös alkuperäistä luonnonympäristöä. Ai-

heen tärkeydestä huolimatta luonnon ja ihmisen välisestä suhteesta tiedetään vielä varsin vähän — ei tiedetä, millainen hyvinvointitekijä luonto lopulta onkaan. Mukaan tarkasteluun tarvittaisiin myös sosiaaliteollista tutkimusta. Nykyisenä pyrkimyksenä onkin ollut luonnontieteiden ja sosiaaliteiden (yhteiskuntatieteiden) yhteistyön kehittäminen (esim. Suomen Akatemia 1975). Yhteistyöpyrkimyksiä ovat kuitenkin vaikeuttaneet mm. erot tutkimusmenetelmissä ja -käsitteissä.

Artikkelissa tarkastellaan sosiaalitieteellisesti erään metsäisen ulkoilualan luonnon-

ympäristön hyvinvointitekijöitä — erityisesti virkistyskäytön kannalta. Tutkimuksen tarkoitus on:

— tarkastella teoreettisesti sosiaaliteiteilijöiden suhdetta luonnontieteisiin, pohtia yhteistyön mahdollisuuksia ja tarkas-

tella luonnonympäristön hyvinvointitutkimuksen metodologiaa.

— soveltaa erästä hyvinvointitutkimuksen menetelmää (preferenssitutkimusta) Pyynikin ulkoilualan luonnontekijöiden tutkimiseen.

2. SOSIAALITIEDEIDEN SUHTEESTA LUONNONTIETEISIIN

Syyt siihen, miksi sosiaaliteiteilijöiden osuus esim. luonnonympäristön suunnittelussa ja tutkimuksessa on ollut niin vähäistä ovat monisäikeiset. Syy ei varmasti ole yksin sosiaaliteiteilijöissä. Voidaan sanoa, että yhteiskuntatieteilijät eivät aina ole saaneet ääntänsä kuuluville: esim. maankäytön suunnittelussa on oleelliset, ratkaisun kannalta edulliset yhteiskunnalliset aspektit syrjäytetty usein muilla lyhytnäköisimmillä, tehokkuusvaatimuksiin pyrkivillä ratkaisuilla.

Luonnontieteet kartoittavat lähinnä mai-

seman objektiivisia tekijöitä: maaperän ominaisuuksia, kasvillisuutta jne. Yhteiskuntatieteilijöiden pitäisi ennen kaikkea tutkia näiden luonnontekijöiden vaikutusta ja suhdetta ihmiseen, hänen elämäntilanteeseensa. Sosiaaliteiteiden — erityisesti sosiologian ja sosiaalipolitiikan — tavoitteistossa on hyvinvointitavoitteilla keskeinen asema. Sosiaaliteiteellisillä tekijöillä on »linkit» fyysisen ympäristön suunnitteluun juuri hyvinvointitavoitteiden kautta. Hyvinvointitutkimus voisi siten myös edistää sosiaaliteiteiden ja luonnontieteiden yhteistyötä.

3. LUONNONYMPÄRISTÖN TUTKIMUS HYVINVOINTITUTKIMUKSENA

Käsite hyvinvointi on vaikeasti määriteltävissä; se on saanut erilaisia merkityksiä tilanteen mukaan. Hyvinvoinnin analyysin voidaan ajatella edellyttävän toivotun tilan (»hyvän yhteiskunnan») mallin määrittelyä (esim. ALLARDT 1976) — ympäristökysymyksessä voitaisiin vastaavasti edellyttää »hyvän ympäristön» mallia. Toivotun tilan malliin sisältyy kuitenkin omat hankaluutensa ja siksi mm. ruotsalainen JOHANSSON (1970) otti »hyvän yhteiskunnan» mallin tilalle huonojen olosuhteiden mallin — joskin hänkään ei luovu kokonaan »hyvän yhteiskunnan» ajatuksesta, kertakaikkisesti määrätyn ihanteellisen tilan ajatuksesta kylläkin.

Vaikeudet tulevat esille myös luonnonympäristön hyvinvointitekijöiden tutkimisessä: millainen on konkreettisesti »hyvä» luonnonympäristö ja miten luonnonympäristön eri tekijät vaikuttavat hyvinvointiin? Ehkä tärkein kysymys on se, kuka tai ketkä määrittävät sen, mitä »hyvä» luonnonympäristö sisältää. Annetaanko ihmisten itse tuoda esille mielipiteensä vai päättävätkö asiasta muut?

Tarveteoreettisessa lähestymistavassa hyvinvointi käsitetään yleensä tilaksi, jossa ihmisellä on mahdollisuus saada keskeiset tarpeensa tyydytyksi (esim. ALLARDT 1976). Kuuluisimpia tarveteorioita lienee MASLOWIN (1943) esittämä tarvehierarkia: fysiologiset perustarpeet, turvallisuuden, rakkauten, arvonannon ja itsensä toteuttamisen tarpeet. Anglosaksisessa tutkimuksessa käytetään usein tarvekäsitteen sijalla kysyntäkäsitetä (esim. CLAWSON ym. 1966). Esitetyt tarveluokitukset ovat olleet hyvin kirjavia ja mitään johdonmukaista teoriaa ihmisten tarpeista ei ole pystytty esittämään. Luonnonympäristön tutkimukseen sovelletuna voitaisiin tarveteoreettista lähestymistapaa kuvata seuraavalla esimerkillä: tutkitaan, onko ympäristössä (Y) ihmisten (I) tarpeiden (T) mukaisia ominaisuuksia. Esimerkiksi esteettisyyden tarpeen täyttämiseksi ympäristöstä pitäisi löytyä tätä vastaavat ominaisuudet. Ongelmaksi muodostuu kuitenkin mm. se, kuka määrää, mikä on kaunista. Esimerkkinä fyysisen ympäristön tutkimisesta tarveteoreettisen tarkas-

telun avulla voidaan mainita tanskalaisen GEHL:n (1971) tutkimus.

Sosiaali-indikaattorimalli hyvinvoinnin määrittäjänä pyrkii kuvaamaan yhteiskunnan tilaa: verrataan olemassa olevia ja toivottuja tiloja keskenään. Kritiikkinä sosiaali-indikaattorimallia kohtaan on esitetty, että tutkijat tai suunnittelijat päättävät etukäteen tavoitteenmääritykset, mistä johtuen malli on epädemokraattinen. Sosiaali-indikaattorimallin soveltuvuutta esim. ympäristön suunnittelussa puoltanee se seikka, että se antaa tarkkoja tietoja ympäristön tilasta (saastumisesta, maan kunnosta jne.).

Ihmisten arvostuksista, toivomuksista ja käsityksistä lähtevää mallia hyvinvoinnin määrittämiseksi on käytetty erityisesti anglosaksisissa sosiaalitieteissä. Tätä lähestymistapaa on kritikoitu mm. sen perusteella, että ihmiset eivät aina osaa tuoda julki toivomuksiaan ja että ihmisten mielipiteet vaih-

televat suuresti. Ihmisten arvostusten pohjalta lähtevää hyvinvoinnin määrittelyä ei tulisi kuitenkaan kokonaan hylätä (esim. ALLARDT 1976).

Tarveteoreettisen lähestymistavan rinnalle on noussut ns. resurssipohjainen hyvinvoinnin määrittäminen. Hyvinvointi muodostuu mallin mukaan ihmisten käytettävissä olevista resursseista, joilla hän voi ohjata elämänsä kehitystä. Uusimmista tutkimussuunnitelmista voidaan mainita ns. toimintatutkimusmalli, jossa eräänä dimensiona on ihmisten resurssit. Mallissa korostetaan ihmisten toimintojen merkitystä hyvinvointiin. Elinympäristön uudistuminen projektin (1976) tutkimusmenetelmä perustui pitkälti tähän malliin. Mallilla on heikkoutena ainakin tulosten yleistettävyyden puute. Se ei myöskään tuo perustutkimustietoa esim. luonnonympäristön ja ihmisen välisestä suhteesta.

4. TUTKIMUKSEN MENETELMÄ JA AINEISTO

Hyvinvoinnin määrittämiseksi valitaan — rajoituksista huolimatta — ihmisten arvostuksiin perustuva malli. Perusteluna tälle on mm. se, että tiedetään vielä varsin vähän ihmisen reagoimisesta luonnonympäristön tekijöihin — esim. siitä, mitä (ja miksi) luonnossa arvostetaan? Preferenssitutkimus voi myös virittää keskustelua sekä jatkotutkimuksille että suunnitteluratkaisujen pohjaksi. Tutkimusmenetelmänä on haastattelututkimus.

Tutkimusaineistona on Pyynikin ulkoilualueen (Tampereella) 15-vuotta täyttäneet varsinaiset käyttäjät (näyte yhteensä 150 henkilöä). Tässä esitetyt tulokset perustuvat osin 100:n henkilön (kesän ja syksyn) haastatteluun ja osaltaan syksyn haastatteluun (n = 50). Näyte on valittu satunnaisesti tietyn alueen sisältä: itse alueella ja alueen lähiympäristössä sijaitsevilla asutusalueilla.

5. PYYNIKIN ULKOILUALUEEN YLEISPIIRTEINEN KUVAUS

Pyynikin harju on yksi monista jääkauden jättämistä muistomerkeistä. Se on osa yli 200 kilometrin pituisesta harjujonosta alkaen Salpausselältä päättyen Kankaanpäähän. Korkeimmillaan Pyynikin harju kohoaa 160 metriä meren pinnan yläpuolelle. Harjulla sijaitsevan, varsinaisen metsäisen ja maisemallisen virkistys- ja luonnonpuistoalueen pinta-ala on 50,8 ha. Alue koostuu useista metsätyypeistä: kalliomaasta, puolukkatyypistä ja mustikkatyypistä.

Mänty on puuston valtalaji — vuoden 1961 arvion mukaan mäntyjen lukumääräksi saatiin 14 097 kpl. Aluetta käyttävien ulkoilijoiden ja jalankulkijoiden määrän on arvioitu olleen v. 1972 keskimäärin n. 5 000 kuu-kaudessa. Tulevaisuuden arviot ovat n. 10 000 talvikuukausina ja n. 30 000 kesäkuukausina. Olennaista on se, että alue sijaitsee lähellä keskustaa. (Tampereen kaupungin kaavoitusvirasto 1973 ja Pirkka-Hämeen piirimetsälautakunta 1977.)

6. TUTKIMUKSEN TULOKSET

6.1. Yleiset virkistysalue-preferenssit

Kun yleisten lähivirkistysaluearvostusten selville saamiseksi haastateltavia pyydettiin valitsemaan annetuista vaihtoehdoista mieleisin lähivirkistysalue, korostuivat vastauksissa alueet, jotka ovat kokonaan tai lähes kokonaan luonnontilassa. Haastateltavista (n = 100) 39 % valitsi alueen, jossa on joitakin rakennelmia (esim. polkuverkot, penkkejä yms.) luonnonalueen lisäksi. 33 % haastateltavista valitsi puhtaasti luonnonalueen, jossa voisi kuitenkin liikkua. 24 % arvosti alueita, joilla on luonnonalueen lisäksi joitakin rakennelmia ja erityisille harrastuksille varattuja alueita. Loput (4 %) valitsi sellaisen alueen, jossa on vähän luonnonaluetta, mutta paljon erilaisia rakennelmia. Virkistyskäytön kannalta tärkeimpinä ympäristöominaisuuksina haastateltavat (n = 50) pitivät luonnon sopivuutta virkistykseen (40 % mainitsi tärkeysjärjestyksessä ensimmäisenä) sekä ympäristön kauneutta ja esteettisyyttä (34 % mainitsi ensimmäisenä). Suhteellisen tärkeäksi koettiin myös ympäristön puhtaus, siisteys ja saasteettomuus (18 % mainitsi ensimmäisenä). Vähiten arvostettiin ympäristön sosiaalista ja fyysistä turvallisuutta sekä sosiaalisia suhteita lähivirkistysalueille.

Tärkeimmät tekijät, jotka katsottiin kuuluviksi ihanteellisen lähivirkistysalueen luontoon olivat seuraavat (n = 50): metsä (56 %), vesistö (54 %), maasto korkeuserojen vaihtelu (48 %), luonnon polut (20 %) ja luonnon rauhallisuus (18 %). Suurimmat vastausosuudet saaneet — metsä ja vesistö — ovat juuri niitä tekijöitä, joita on totuttu pitämään olennaisesti suomalaisen ympäristöön kuuluvina. Tämän kaltaisia tuloksia on saatu muistakin tutkimuksista (esim. KÄMÄRÄINEN 1974).

6.2. Pyynikin merkitys ja mielipiteet Pyynikistä ihannealueena

Pyynikin ulkoilualueen olemassaolo koettiin merkittäväksi: 47 % haastateltavista koki alueen olemassaolon erittäin tärkeäksi ja 29 % tärkeäksi (n = 100). Taulukon 1 mukaan Pyynikin ulkoilualue on jokseenkin lähellä ihanteellista lähivirkistysaluetta:

Taulukko 1. Haastateltavien käsitykset Pyynikistä ihannealueena.

	%
Erittäin lähellä ihannealuetta	38
Melko lähellä ihannealuetta	58
Melko kaukana ihannealueesta	4
Erittäin kaukana ihannealueesta	—
	100 (n=50)

Monet haastateltavat olivat sitä mieltä, että alue saisi »täydet pisteet» ellei olisi »munittu», kuten eräs haastateltavista asian ilmaisi. Tällä tarkoitettiin alueelle rakentamista, jota vastaan yleinen mielipide tuntui olevan. Kritiikkiä kuului muustakin ihmisen toimintoista (esim. tallaamisesta) kun taas luonnontekijöitä vastaan ei yleensä esitetty kritiikkiä.

Haastateltavien käsitykset Pyynikillä käyntinsä syistä olivat seuraavat: 30 % haastateltavista ilmoitti käyvänsä alueella jonkin alueella olevan ominaisuuden vuoksi (esim. kauneuden), 30 % kävi myös oman itsensä vuoksi (esim. kuntoilu), 22 % ilmoitti käynnin syyksi alueen läheisyyden, muiden vuoksi (esim. koiran ulkoiluttaminen) kävi 14 % ja 4 % haastateltavista ilmoitti käynnin syyksi jonkin muun syyn. Luvut kuvaavat kunkin syyn osuutta ensimmäiseksi mainittuna (n = 100).

6.3. Luonnontekijät hyvinvointitekijänä Pyynikillä

Taulukossa 2 on kuvattu haastateltavien käsityksiä Pyynikillä olevista positiivisista luonnontekijöistä ajatellen virkistyskäyttöä. Siitä havaitaan, että virkistyskäytön kannalta positiivisina tekijöinä korostuvat Pyynikillä maaston korkeuserojen vaihtelun, puuston, puhtaan ilman ja vesistön osuudet (vrt. käsitykset ihanteellisen lähivirkistysalueen luonnosta edellä).

Muiden tekijöiden ohella metsillä havaitaan olevan suuri merkitys virkistyskäytössä: 63 % haastateltavista (n = 100) piti metsän merkitystä erittäin tärkeänä ja 33 % tärkeänä sekä Pyynikillä että muilla lähivirkistysalueilla. Taulukossa 3 on kuvat-

Taulukko 2. Virkistyskäytön kannalta positiiviset luonnontekijät Pyynikillä haastateltavien käsityksen mukaan.

	%
Maaston korkeuserojen vaihtelu	53
Puusto	40
Puhdas/raikas ilma	35
Vesistö	24
Näköalat	18
Kasvillisuus	16
Kaunis luonto ja maisema	12
Maaston helppokulkuisuus	11
Luonnon rauhallisuus	9
Luonnon polut	8
Kalliot	5
Ranta	5
Eläimet	5
Monipuolinen luonto	5
Muut (kukin osuus 1–3 %:iin)	7
(n=97)	

Taulukko 3. Metsän rooli lähivirkistysalueilla haastateltavien käsityksen mukaan.

	%
Ilman puhdistajana	27
Rauhoittajana	25
Virkistäjänä	25
Luonnonläheisyyden tuojana	20
Esteettisenä tekijänä	18
Suojan antajana	17
Vastapainona kaupunkimaiselle ympäristölle	11
Turvallisuuden tuojana	7
Vaihtelun tuojana luontoon ja maastoon	7
Maaseutumaisuuden tunteen tuojana	4
Itsenäisyyden tunteen tuojana	4
Muut	13
(n=100)	

tu metsän roolitekijöitä kaupunkien lähivirkistysalueilla (Mitä metsä haastateltaville antaa?). Haastateltavat ovat voineet luetella useita vaihtoehtoja samalla kertaa.

Taulukosta havaitaan, että metsän merkitys hyvinvointitekijänä liittyy sekä fyysisiin (metsä ilman puhdistajana ja suojan antajana) että psyykkisiin virkistystekijöihin (metsä mm. rauhoittajana).

6. 4. Alueen kauneus ja esteettisyys

Haastateltavista piti 99 % Pyynikkiä kauniina alueena (n = 100). Pyynikin kauneus muodostui haastateltavien mielestä pääasiasa seuraavista tekijöistä (n = 99): puut (52 %), vesistö (44 %), näköalat (32 %), korkeuserot (23 %), harju (17 %) ja luonnon vaihtelevuus (16 %). Haastateltavat ovat voineet luetella useita tekijöitä. Siis myös tässä tuli esille puuston, vesistön, näköalojen ja korkeuserojen vaihtelun dominoivuus. Puiden osuuden suurimpana kauneustekijänä Pyynikillä selittää ainakin osittain se seikka, että mänty on puuston valtalaji ja että puusto on pääosiltaan täysikasvuista. KELLOMÄEN (1975) mukaan mäntyä pidetään kuusta kauniimpana ja täysikasvuista puustoa arvostetaan enemmän kuin nuorta. Samassa tutkimuksessa on kuitenkin todettu, että usean puulajin metsiköitä pidetään kauniimpina kuin yhden tai kahden puulajin metsiköitä. Selitys siihen, miksi Pyynikillä arvostetaan puustoa niin suuresti kauneustekijänä — yhden lajin valta- asemasta huolimatta — piilee ehkä siinä, että Pyynikin puustolla on muita erityispiirteitä.

7. LOPUKSI

Artikkelissa on tarkasteltu ihmisen ja luonnonympäristön välistä suhdetta preferenssitutkimuksen avulla eräällä ulkoilualueella nimenomaan virkistyskäytön kannalta. Havaitaan luonnonympäristön suuri merkitys. Esimerkkialueella painotettiin erityisesti puuston, vesistön, korkeuserojen ja

puhtaan ilman osuutta hyvinvointitekijöinä. Tutkimus kohdistuu ainoastaan yhteen ulkoilualueeseen, joten tuloksia ei voi yleistää. Perimmäisenä tarkoituksena on ollut avartaa ihmisen ja luonnonympäristön välisen suhteen tutkimusta ottamalla mukaan hyvinvointi-aspektit.

ALLARDT, E. 1976. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Porvoo.
 CLAWSON, M. & KNETSCH, J. L. 1966. Economics of Outdoor Recreation. Baltimore.
 Elinympäristön uudistuminen 1976. Samannimisen tutkimusryhmän yhteiskuntatieteelliselle toimikunnalle Suomen Akatemian rahoituksella laatima tutkimusraportti — Tampere: Uudistuvan elinympäristön tutkimusasema. Tutkimusselostus.
 ERONEN, M. 1969. Tuloksia Tampereen asuinalue-tutkimuksista. Tilastollisia tiedonantoja Tampereelta, 3. Tampere.
 GEHL, I. 1971. Bo-miljø. SBI-rapport 71. København.
 JOHANSSON, S. 1970. Om levnadsnivåundersökningen. Stockholm.
 KELLOMÄKI, S. 1975. Forest stand preferences of recreationists. Tiivistelmä: Ulkoilijoiden

metsikköarvostukset. Acta Forestalia Fennica vol. 146: 31.
 KÄMÄRÄINEN, K. 1970. Kaupunkilaisten vapaa-ajan käyttö. Tampereen yliopiston tutkimuslaitos. Tiedotteita D N:o 25/1970.
 — » — 1974. Luonto kaupunkilaisen elämässä ja ympäristössä. Tampereen yliopisto. Aluetieteen laitos. Tutkimuksia 21 B.
 MASLOW, A. 1943. A Theory of Human Motivation. Psychological Review 50: 370–396.
 Pirkka-Hämeen piirimetsälautakunta 1977. Pyynikin hoitosuunnitelma vuosiksi 1977–2037. Suomen Akatemia 1975. Suomen osallistuminen Man and the Biosphere-ohjelmaan. MAB-toimikunnan laatima kansallinen ohjelma 18. 8. 1975. Helsinki.
 Tampereen kaupungin kaavoitusvirasto 1973: Pyynikki yleissuunnitelma.

SUMMARY:

THE NATURAL ENVIRONMENTAL WELFARE FACTORS OF FORESTED OUTDOOR RECREATION AREA PYYNIKKI

The paper examines the natural environmental welfare factors of a forested outdoor recreation area Pyynikki from the viewpoint of social sciences.

As a result of the theoretical examination it was demonstrated that sociological factors are connected with the physical environmental factors by the welfare factors. The welfare study is supposed to bring natural and social sciences closer together.

The methodological alternatives are first considered theoretically in order to map the natural environmental welfare factors. Finally an interview study is carried out, which gives information about preferences and opinions of people.

The persons interviewed emphasized the role of natural environment in the outdoor recreation areas. The opinions clearly indicate the importance of trees and watercourses.